

Restauracija plašta kralja Ladislava iz riznice zagrebačke katedrale

Lina Slavica Plukavec

Zagrebačka nadbiskupija

Izvorni znanstveni rad - UDK 754.52.025.4

13. svibnja 1996.

Budući da je 1994. godine proslavljena 900. godišnjica utemeljenja Zagrebačke biskupije, a 1995. spominjemo se smrti kralja Ladislava kasnije proglašenog svecem, osvrnut ćemo se na njegove relikvije u Riznici zagrebačke katedrale. Osim umjetničke vrijednosti ovih predmeta, oni su i povijesne znamenitosti, a u povijesno-kulturnom kontekstu postaju zanimljivi s obzirom na restauratorske zahvate koji su pridonijeli da nam približe njihovo izvorno značenje.

Medu takve predmete ubraja se i plašt kralja Ladislava. U Zagrebačkoj katedrali nalazi se, prema predaji, već od njena osnivanja, dok mnogi djelatnici katedrale i izvjestitelji navode da ga je bl. Augustin Kažotić dobio na poklon od kralja Karla Roberta, Anžuvina.¹

POVIJESNI PREGLED

Prije 900 godina osnovao je ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Zagrebačku biskupiju. Roden je godine 1045. u prognanstvu u Poljskoj od poljske kneginje Richese i Bele I. Vraća se u očev zavičaj, i dobiva vojvodstvo Bihar, a kasnije Nyitru. Nakon smrti Geze, i nakon dogovora s bratićem Salomonom, okrunjen je za ugar-

U povodu restauracije (1986. - 1988.) plašta-kazule (s kraja 11. st.) ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava iz Riznice zagrebačke katedrale u švicarskom institutu Abegg-Stiftung, autorica objavljuje rekonstrukciju izvornog oblika plašta, analizira tkivo i tehniku veza, te upozorava na analogije u ornamentu i oblikovanju likova kralja i kraljice u europskoj kulturnoj baštini.

skoga kralja godine 1077. Kao vladar uspostavlja red i donosi stroge propise,² U razdoblju od 18 godina dao je iskovati 10 vrsta novca, provodi pravnu i gospodarsku stabilnost zemlje, a godine 1092. održao je crkvenu Sinodu. Tada je utvrđen blagdanski kalendar, a morao je bdjeti da se provode sindolani zaključci budući da je praksa poganskih običaja bila još vrlo živa. Godine 1083. dao je napisati životopise kralja Stjepana i biskupa Gellerta. Osniva biskupiju u Varadinu, zapravo ju je

¹ B. A. Krčelić, Život bl. Augustina Kažotića, Zagreb, 1747, 22; I. K. Tkalčić, Prvostolna crkva zagrebačka nekoć i sada, Zagreb, 1885, str. 117; Dr. A. Ivandija, Riznica zagrebačke katedrale, Tekstil, Zagreb, 1987. Prof. M. Juranić temeljito je obradio Ladislavov plašt, ali prije konzervacije, godine 1974., što je bilo objelodanjeno posthumno, u Peristilu XXXIII(1990)33, str. 25-42, tj. nakon konzervacije. Stoga je naglasak ovoga prikaza u vezi s konzervacijom te događajima: 800. obljetnice kanonizacije sv. Ladislava godine 1992., 900. godišnjice osnutka Zagrebačke nadbiskupije 1994. i 900. godišnjice smrti sv. Ladislava godine 1995.

² Szent Laszlo emlékezete, Budapest 1992., str. 21. Autor H. Kolba Judit navodi ovaj primjer: "Ako je vrijednost ukradenog prelazila cijenu jedne kokoši, lopov je platio životom."

preselio ih Bihara, u tu svrhu dao je sagraditi i katedralu na obali Korosa. Kasnije kronike govore o veličanstvenoj bazilici s četiri tornja, čiju je gradnju osobno nadzirao. Srijemsku je biskupiju preselio u Bač i osnažio ju je pravima, dajući joj veće ovlasti.³ To je bio isti potez kao što je biskupiju iz Siska preselio u Zagreb. Za osnivanje Zagrebačke biskupije, osim darova, financijsko je pokriće povezoao s potporom sestri Jeleni, Zvonimirovoj udovici. Naime, nakon smrti hrvatskoga kralja Zvonimira, Ladislav osvaja teritorij njegove države gdje nailazi na otpor. Zaustavivši se na tom području, javlja opatu samostana u Monte Cassinu Ordoriziju da je "stekao" (aquisivi) cijelu Slavoniju. Ovom diplomatskom gestom s najbližim suradnikom Sv. oca pospješuje se i "priznanje" osnivanja Zagrebačke biskupije. Za prvog biskupa u Zagreb šalje benediktinca iz Saint Gillesa po imenu Duh. Određuje da se u Zagrebu gradi katedrala i "monasterium", što su izveli vjerojatno njegovi nasljednici.

Hrabrošću je stekao mnoge zasluge, dobrotom i pomirbom s bratićem Salomonom stekao je naslov "Utemeljitelja nauka o sv. kruni",⁴ a nazva je i "elegantissimus rex". Taj mu je naslov dao jedan francuski redovnik kojeg vidimo i na prikazima krunidbe.

Kao sposobnog organizatora i obnovitelja, papa Urban šalje ga na dalek put, no dok se pripremao, iznenada ga je zatekla smrt u Moravskoj u srpnju godine 1095. Pokopan je u Somagyvaru, u opatiji koju je sam osnovao, ali ga hodočasnici htjedoše imati u Varadinu, u stolnoj crkvi najdražeg mu grada.

Kanonizivan je godine 1192. Štovanje je bilo popraćeno donošenjem skupocjenih darova nad bijeli mramorni sarkofag, koji je dao izraditi tadašnji vladar Bela III. Nad grobom je bio i ukras s bogato ukrašenim relikvijarom. Relikvija podlaktice došla je u Zagreb, zatim i jedna od relikvija franjevcima u Dubrovnik, a u 16. st. relikvije su iz Varadina prenesene u Ostrogon (Esztergom).

LADISLAVOV PLAŠT-KAZULA DO KONZERVACIJE GODINE 1986.

Osim relikvijara s relikvijom podlaktice sv. Ladislava, Zagrebačka nadbiskupija posjeduje i njegov plašt.

Plašt-kazula spominje se u Inventaru iz godine 1394. pod brojem 18: "ITEM INUENTA SUNT ORNAMENTA INFRA NOMINATIAM EXPRESSA ET PRIMO CASULA NIGRI DE PALIO SANCTI LADISLAI REGIS FACTA".⁵ Spominje se na prvome mjestu od paramenata i točno je naznačeno da je to crna kazula i izrađena od plašta kralja Ladislava. Također se spominje i u kasnijim inventarima. Inventar iz godine 1582. navodi je pod imenom "vestis": "ITEM VESTIS SANCTI REGIS LADISLAI (TOTA LACERA)". Kazula je vjerojatno čašćena samo kao relikvija i nije bila više u uporabi kao misnica. Osim toga, to je doba nakon Tridentinskog koncila kada su doneseni propisi o dostoj-

nom čuvanju sv. relikvija. Budući da se kazula smatrala i relikvijom - a vidi se i po tome što je zlatna borta po rubu bila rezana i te su čestice odnošene kao relikvije - bila je zbog štovanja složena u posebnoj kutiji.⁷ Tako su i do Tridentinskog relikvije bile pohranjivanje, te više nije bio pregledan oblik jer je bila složena, pa se zato navodi u inventaru kao "Vestis".

Osim zlatnih borti, vjernici su mogli rezati i svilu i odnositi kao relikviju, čime je kazula oštetila i kao uporabni predmet, na što se odnosi bilješka: tota lacera. Tako se čuvala u riznici-sakristiji, u novoizrađenoj kutiji zvanoj profolijum, dok nije postavljena u Komersteinerov oltar sv. Ladislava godine 1693. u sjevernoj lađi katedrale, s natpisom: "PALLIUM S. LADISLAI". Tragom Inventara iz godine 1394. ponovno ju je otkrio I. K. Tkalčić u protopholiumu veličine 54,5x15,2 cm u stipesu oltara sv. Ladislava, godine 1873., kako je zabilježeno u "Katoličkom listu".⁸ Navodeći razloge zašto ju je tako uporno tražio, zaključuje s radošću da je ovo otkriće dvostruko: "Prvo, jer od našeg utemeljitelja imamo uspomenu; a drugo, jer nam se kraj tolikih prekrojenih kazula sačuvala bar jedna stara kroja. Taj toli znameniti plašt smješten je sada u riznici prvostolne crkve."⁹ U svom popisu Tkalčić je smješta u skupinu relikvija pod nazivom: "Plašt sv. Ladislava kralja prekrojen u kazulu."¹⁰

Kao atrakcija Ladislavov plašt prikazan je na Milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896. Od tada ga ne zaboravljaju ni naši ni strani povjesničari, a izvezeni likovi s kazule postaju prepoznatljiv simbol identiteta zagrebačke Crkve.¹¹ Inventar zagrebačke katedrale iz godine 1915. dr. Ivančana navodi kazulu-plašt pod inventarskim brojem 167 i napominje da mu se "ima posvetiti naročita pažnja da i ovi ostanci ne propadnu". Tada je plašt već bio od njega o fotodokumentiran uz stariju snimku fotografa Standla (22x17,5 cm).¹²

Kako je plašt-kazula bio smješten u riznici iznad ulaznih vrata u trapezoidnoj vitrini pod staklom od šest prozorčića, iznosio se i na prigodne izložbe u prostore sakristije.¹³

³ Simpozij u Budimpešti 28. i 29. lipnja 1992. u prostorijama Nemzeti Muzeuma prigodom 800. obljetnice kanonizacije sv. Ladislava. Simpozija i prigodne izložbe. U Mađarskoj je već godine 1996. objelodanjena publikacija o PLAŠTU KRALJU LADISLAVA, budući da su ga na prigodnoj izložbi izbliza mogli promatrati. Vjerojatno su jezične barijere razlog da se ne mogu pratiti noviji rezultati istraživanja i arhiva i terenskih nalaza te je dr. L. Dobronić u svojoj knjizi: Biskupski i Kaptolski Zagreb, Zagreb, 1992., str. 8, navela da se za Bačku biskupiju ne zna ni tko ju je, ni gdje, ni kada osnovao.

⁴ Szent Laszlo, nav. dj. str. 1. Autor teksta: Laszlo Gyula.

⁵ Szent Laszlo, nav. dj. str. 5. Autor L. Gyula-Mezey L.

⁶ Inventar Zagrebačke katedrale, koji je sastavio kanonik kustos Blaž 17. ožujka 1394. godine, pod brojem 18. Taj Inventar najstariji je sačuvani inventar katedrale i riznice. No, taj se Inventar temelji na još starijem, kojeg autor navodi, a morao je biti pisan u raazdoblju od godine 1356. do 1387. Postoji Inventar iz godine 1474. koji je nepotpun, a nedostaje upravo dio u kojem je popisani tekstilni inventar.

Plajt-kazula kao relikvija i kao povijesna znamenitost mijenjala je svoje strane i prigodne postave sve do svojega sadašnjeg postava nakon temeljite restauracije godine 1986.-1988. u Abegg-Stiftungu u Riggisbergu.

OPIS PLAŠTA

Originalna svila plašta iz 11. st. tamnomodre je boje, uzorkom nizova po dužini porednih šesterokuta nanizanih poput saća. Heksagonalna polja ispunjena su dvama različitim ornamentima. Jedan red sadrži centralni medaljon s upisnim cvatom palme i kružno poredanih vitica. Drugi red ornamenta čini središnji cvijet s četiri srcolika lista, uokviren valovitom vrpcom i jednim vijencam od isto takvih listova. Tu se ističu plavo-crne crte nad nešto svjetlijom osnovom.

Materijal je tkan u samt tehnici, nasuprot tkaninama s istim dekorom iz istog razdoblja. Izmjena osnove i povezivanje uzoraka djeluje poput reljefnog isticanja linija.¹⁴

Zlatne trake tkane su skupocjenim zlatnim nitima s dvostrukom osnovom i potkom tako da ova tehnika stvara kockasti pletar samo na gornjemu sloju. Trake su krojene iz 30 cm širokog zlatnog materijala, koji se prepolovio da bi se dobila širina, a za uske se dijelove razdijelio na četiri dijela. Kazula je sprijeda ukrašena Antunovim križem, u obliku slova T, ispod čega se nalazi šiveni rub kojim je plašt sastavljen u misnicu. Leđna strana ima ukras dorzalnoga križa, a čiji je desni krak nepravilna oblika. Borte po rubu plašta oštećivane su i odnošene kao relikvija, ali na leđnoj se strani vidi nedostatak borte, koja je rezana tako da se pazilo na krute rubove borte i rezalo se u obliku unutra zahvaćenih umetaka.

Značajan je glavni ukras s prednje i leđne strane: križ sastavljen od zlatnih borti. Riznica zagrebačke katedrale već u prvoj polovici 12 st. posjeduje česticu Isusova križa u relikvijaru u obliku križa u zlatnoj teci s ukrasima u emajlu. Zagrebačkoj biskupiji križ je u središtu čašćenja.

Vezeni likovi ispod poprečne grede križa u stalnoj su komunikaciji. Kralj Ladislav, čiji je natpis na svilenoj vrpici vjerojatno iz doba prispjeca plašta u Zagreb, drži u desnoj ruci kraljevsku jabuku s grčkim križem na vrhu, znak vlasti, i predaje ju svojoj sestri Jeleni, udovici kralja Zvonimira koja je objeručke prima u kraljevskoj odjeći, okrunjena krunom hrvatskoga vladara. Likovi su vezeni zlatom i svilom na lanenoj osnovi i aplicirani na modru svilu.

Lice i ruke kralja Ladislava odaju još romanički linearni stil izražavanja. Kralj ima ogrtač do gležnja sa širokim porubima crvene, zelenkaste i modre boje. Tunika ima po sebi motive mrežastog "svoda univerzuma" te seže do koljena, a oko vrata je ovratnik također s rubom. Čizme su crvene, visoke i šiljate.

Kraljičina je odjeća vezena u istome stilu. Donji joj je dio odrezan. Ruke su joj raširene na prihvatač, a rubovi plašta od ruku do dolje čine zvonoliki oblik, dok je Ladislavov lik izražen otmjenošću pružanja kraljevskoga znaka te rubovi plašta jedva pokrivaju bokove. Na glavi joj je kruna poput one kakvu nalazimo na fresko slici koja prikazuje hrvatskoga vladara u crkvi Sv. Mihovila u Stonu. Crkva na Stonskoj prevlaci na brežuljkastome krajoliku ostavština je dužnosnika kralja Tomislava, Mihovila Viševića iz X. st. Izvana je ukrašena pleternom ornamentikom, a u interijeru skriva ranoromaničke freske, dokaz naše kulture i povijesti, također i iz Tomislavova doba. Takav oblik hrvatske krune nalazi se i na pluteju s likom hrvatskoga vladara, na krstionici u Splitu, nekadašnjemu hramu Dioklecijanove palače. Neki istraživači, poput E. Dyggvea, misle da bi plutej s okrunjenim vladarom izvorno potjecao iz crkve Sv. Petra i Mojsija u Solinu u kojoj je Zvonimir bio okrunjen za hrvatskoga kralja godine 1076. U posljednje vrijeme javljaju se i mnogi znanstvenici iz mađarske povijesti, koji Jeleninu krunu uspoređuju samo s likovima s poznatih kovanica te iz raznih slikanih kronika 11. st. ne poznajući ove tako očite spomenike hrvatske baštine. Prema tome, veziljski djelatnici Ladislavova plašta dobro su poznavali hrvatsku povijest i umjetnost i ovaj lik okrunjenoga vladara, unatoč svim drugim usporedbama toga vremena, vodi nas na naše prostore, budući da krune hrvatskoga vladara s fresko-slike i pluteja i ona kraljice Jelene na Ladislavovu plaštu toliko slične. Brojnost benediktinskih samostana na hrvatskoj obali i njihova djelatnosti govore također u prilog našim pretpostavkama. Štoviše, i kralj Zvonimir ujedinio je Hrvatsku postavši izbornim hrvatskim kraljem boraveći do samog izbora u Sjevernoj Hrvatskoj, odakle je cijela obitelj prešla "na novu dužnost" u Južnu Hrvatsku.

Tehnika veza odjeće Ladislavova lika, a također i Jelenina lika svojim "Anlegetechnik", tj. polaganjem zlata na podlogu tkanine i zatim njegovim učvršćivanjem koncima, slijedi ukrase odjeće na poznatim likovima hrvatskoga

⁷ Inventar iz 1394. relikvija pod br. 107. Piksida za čuvanje iste relikvije pod br. 112.

⁸ Katolički list XXIV(1873)30, str. 239, od 24. srpnja 1873.

⁹ Katolički list, nav. dj.

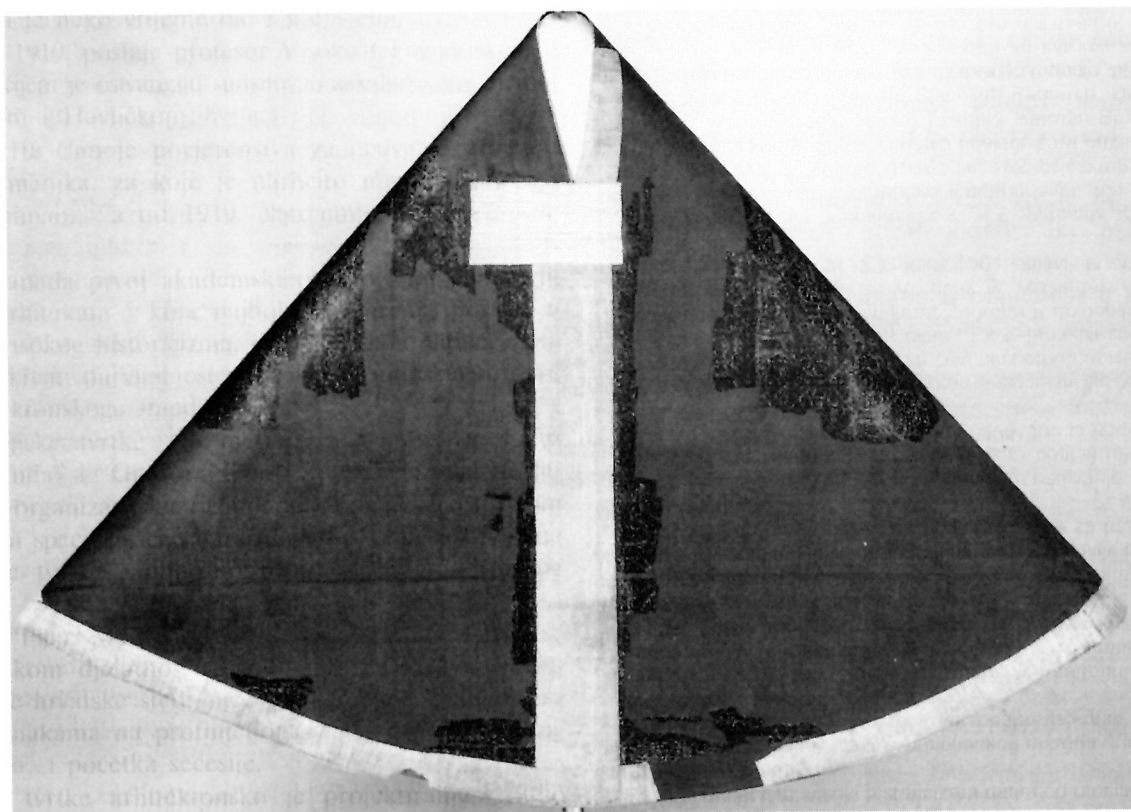
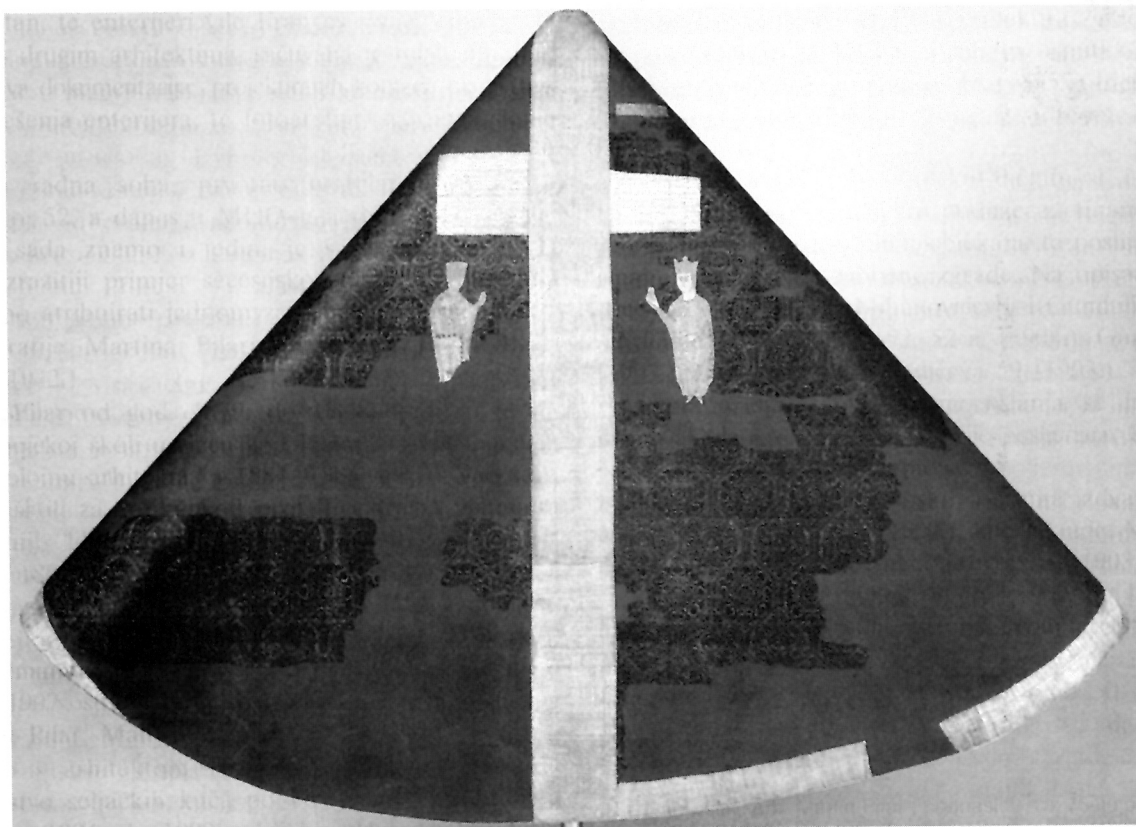
¹⁰ I. K. Tkalčić, nav. dj. str. 117.

¹¹ Likove svilom i zlatom vezene izradila je za spomenutu izložbu godine 1992. gđa Eniko Sipos, povjerenica za tekstil u Nemzeti Muzeumu, bojeći se da zbog rata u Hrvatskoj neće moći posuditi Ladislavov plašt iz Zagrebačke riznice, te su bili izloženi. Nacrte je izradila sama prema fotografiji. Isti nacrt i potrebnu svilu i zlatne niti predala je rizničarki zagrebačke riznice.

¹² Lj. Ivančan, Inventar zagrebačke katedrale, Zagreb 1915. Foto-negativi na staklu, snimljeni od prof. Tkalčića u vrijeme kustosa Lj. Ivančana. Prikupljeni i dokumentirani u inventaru dr. A. Ivandije, Dokumenti i nacrti, Zagreb 1988, D 42.

¹³ Prof. M. Juranić, nav. dj.

¹⁴ Prof. M. Juranić, nav. dj. str. 25.

1. Obnovljeni Ladislavov plašt - kauzula, 11. st., prednja i stražnja strana, Riznica zagrebačke katedrale, Zagreb
(foto: Abegg - Stiftung Institut)

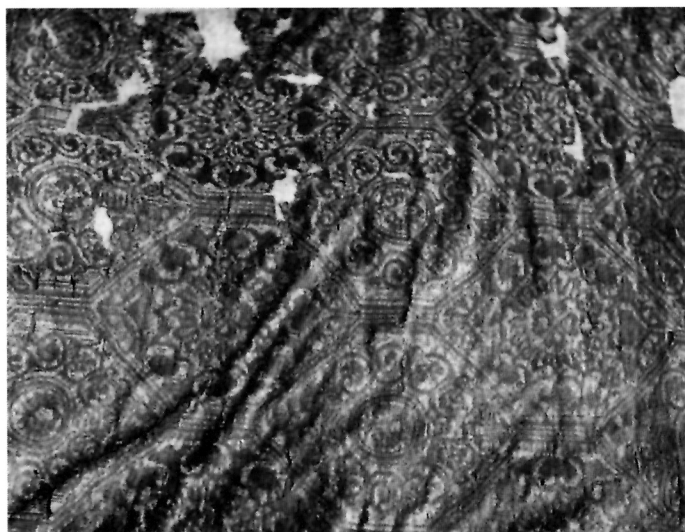
2. Lik kralja na Ladislavovom plaštu nakon konzervacije

2a. Isto, lik kraljice

3. Originalna svila Ladislavova plašta prije konzervacije

4. Natpis na zvonolikoj kauzuli : LADIZL REG

vladara. Ta "Anlegetehnik" poznata je u radionici "Opus Anglicanum" u engleskoj u 12. st., odakle se ubrzo proširila i na srednjoeuropsko područje. Poznata nam je već umjetnost u kamenu i slikanju iz 11. st. na području Dalmacije. Poznate su nam i djelatnosti benediktinskih samostana, kao što je Većenigin evanđelistar, koji je pak s ovih prostora "razmijenjen" za biblioteku u Oxfordu.¹⁵ Tako bismo došli i do pretpostavke da su i vez, kao i svila, izrađen na hrvatskoj obali Jadrana, što nam oдаaje i tkanje s motivima bizantske provenijencije. Motivi vezenih likova na Ladislavovu plaštu tvore mrežasti svod, "univerzum" stiliziranih rombova, poput odjeće hrvatskogā vladara na fresko-slici. Na fresci su rombovi ispunjeni modrim cvjetićima poput heraldičkih ljiljana.

Karakterističnost prikaza Ladislavova lika su inače svjetle boje. Sve je na njemu svjetlo: kruna, lice, put je blago ružičasta, kosa plava. Zato je lik kraljice Jelene, čije je lice smeđe boje, kao mali kontrast, pa je možemo zamisliti možda kao kraljicu udovicu.

Kraljičin lik stilski odgovara vezu lika kralja Ladislava. Lice joj je, kako smo spomenuli, tamnije, smeđe boje, s vrlo zatvorenim ovratnikom. Inače joj je stav slobodniji i posve je okrenuta križu i kralju. Lijeve joj je ruka u visini Ladislavove desne ruke, u kojoj drži kraljevsku jabuku. Kraljičin atribut nedostaje u ruci, ili je toliko sićušan da je nečitljiv. Desnu je ruku uzdignula u visinu ramena. Lijeve ruka povlači i plašt koji je ovdje zvonolika oblika, dok je na desnoj ruci vidljiv rukav ispod glavnog ruba plašta. Kraljičina haljina ima poseban kroj: Naprijed po sredini glavni je rub, koji u visini struka dobiva drugu vrstu ukrasnog ruba, a taj se rub ponavlja i u dijelu struka. Njezina je odjeća čini otmjenom, u romaničkim linijama plašta oblikovanih u zvonoliki dinamički prostor.

Više se puta spominjao plašt-kazula kao Ladislavov krunidbeni plašt. No, taj bi plašt bio prejednostavan za obred krunidbe. Vjerojatno je za tu svrhu služio plašt kralja Stjepana, vrlo bogato ukrašen, na kojem su prikazani ljudi zaslužni za mađarski narod, a nalazi se u Nemzeti Muzeumu u Budimpešti zajedno s krunom sv. Stjepana koja je nedavno vraćena.¹⁶ Stjepanov je plašt izvezla njegova kraljica Gizela (oko 980.-1060.), koja je u svojem dvoru u Vesprimu osnovala veziljsku školu i vodila je četrdeset godina. I samu ju je bio odgajao sv. Wolfgang, benediktinac. Uz katedralu u Vesprimu osnovala je ženski samostan te su joj suradnice vezilje uz dvorske dame iz Bavarske i Mađarske bile i redovnice iz spomenutog samostana.

Na prikazu krunidbe kralja Ladislava vidimo ga u crvenome plaštu, koji također djeluje jednostavno i jedva doseže u širini bokove, kao i na plaštu-kazuli. Ističe se njegova svijetlodobra dugačka tunika, urešena samo zlatnim rubnim bortama, kao i s ukrasnim bortama sprijeda koje djeluju poput svećeničke stole. Harmonija modre boje i zlata izražava pitomost i toplinu, a takav je ures i na

našemu plaštu, samo što je ovdje tamnomodre boje.

Na spomenutu prikazu krunidbe i ostali likovi imaju plašteve, kao dva benediktinca, od kojih jedan ima zeleni, a drugi crveni, zapravo istih boja kao što je i Ladislavov. Ti su plaševi bez ukrasa, jednobojni, no otmjenost i svečan izgled pružaju im linije nabora.

Biskupi, Ladislavu s lijeve i s desne strane, imaju vrlo ukrašene plašteve, pogotovo zeleni plašt biskupa na desnoj strani. Taj plašt ima stup sa zlatnim bortama, a po površini plašta zlatne cvjetice. Poznato je da je u to doba u Crkvi zelena boja bila vrlo svečana i obični svećenik je morao imati posebnu dozvolu za nošenje te liturgijske boje.

Biskupov plašt s Ladislavove druge strane je smeđe boje i ima stup s uzorcima poput uzoraka tunike na našoj kazuli, tj. red rombova u širini stupa, ili ruba plašta.¹⁷

Na prostoru Ugarske ovakav nas ukras podsjeća na prikaz odjeće prigodom Ladislavova pokopa, a koja se nalazi u Vatikanskom Legendariju iz godine 1340., u obliku rombova ispunjenih krugovima, križevima i točkicama.

Relikvijar sv. Ladislava u stolnoj crkvi u Györu, ima također stilske karakteristike i sličnosti s tunikom na plaštu-kazuli.¹⁸

Ukrasi na relikvijaru u Györu, koji se pojavljuju i na vezu tunike na liku kralja Ladislava na plaštu-kazuli, protumačeni su kao zvjezdano nebo bizantskoga carskog plašta, tj. univerzuma. Budući da je Ladislavova kćerka Piroska bila bizantska carica, žena cara Ivana Komnena, bile su to stvarne veze, bez obzira na mjesto tkanja svile. Osim toga, kanonizacija sv. Ladislava godine 1192. dogodila se u vrijeme vladara Bele III., koji je bio pretendentom i na bizantsko prijestolje, a on je dao izraditi i nadgrobni spomenik koji je postao uzornim predloškom za prepoznatljivost lika sv. Ladislava.¹⁹

Zanimljivo je da na kasnijim prikazima sv. Ladislava ne nalazimo slične ornamentike. Na žalost, godine 1660. većinu umjetničkih djela s mađarskih prostora turski su vojnici odvezli u Beograd da bi od njih odlili topove.²⁰

Na mađarskim je prostorima sv. Ladislav često prikazivan u akciji spašavanja mađarske djevojke od divljih hordi, što je bio i odgojni ideal za emancipaciju žena. Stoga zamislimo i mi našu kraljicu kao znak majkama, kraljicama obitelji.

¹⁵ Većenigin evanđelistar se nalazi u Oxfordu u Bodleian Library pod oznakom "Canonici MS Bibl. Lat. 61"

¹⁶ Plašt sv. Stjepana i krunu vidjela sam u Nemzeti Muzeumu uz tumačenje direktora muzeja.

¹⁷ Szent Laszlo, nav. dj.

¹⁸ Relikvijar sam osobno vidjela na izložbi u Nemzeti Muzeumu. Nosi se na procesiji u Györu na blagdan sv. Ladislava, 27. lipnja.

¹⁹ Szent Laszlo, nav. dj. str. 10.

²⁰ Szent Laszlo, nav. dj. str. 25.

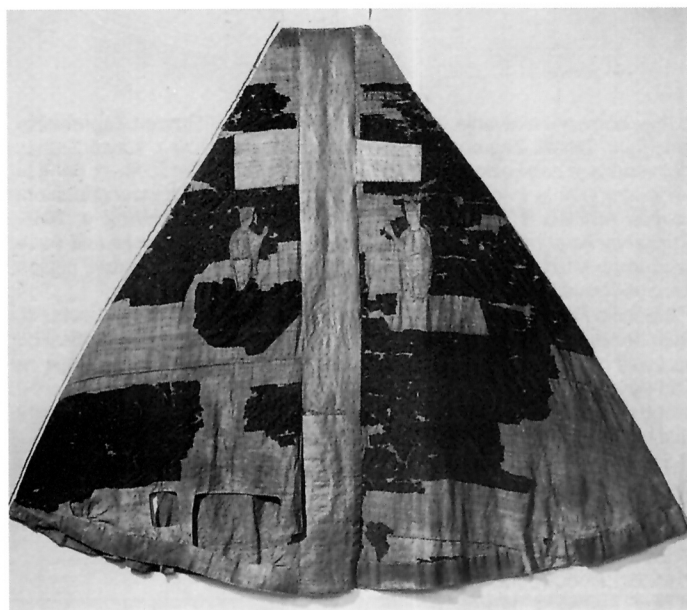

5. Lik kralja prije konzervacije

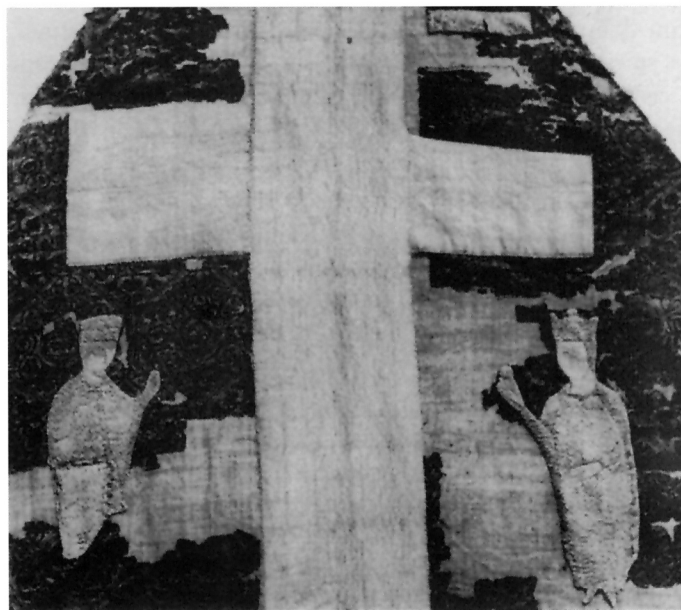

5a. Lik kraljice prije konzervacije

6. Zvonolika kauzula prije konzervacije (1971.), prednja strana

6a. Isto, detalj

ABEGG-STIFTUNG INSTITUT

Plašt kralja Ladislava obnovljen je zaslugom kustosa dr. Antuna Ivandije i gđe Maochtilde Flury-Lemberg u Abegg-Stiftungu Riggisberg, nedaleko od Berna u Švicarskoj.²¹ Putem su nad njim bdjeli i komunicirali za vrijeme obnove prof. Bruno Šeper i dr. Ivan Mirnik.

Uz plašt, u isto vrijeme obnovljen je i humeral-naramenik bl. Augustina Kažotića, s inventarskim brojem T2, vez zlatom i svilom na lanenoj podlozi s kraja 13. stoljeća.

Institut Abegg-Stiftung osnovao je bračni par Margareta i Werner Abegg u Riggisbergu nedaleko od Berna u Švicarskoj. Smješten u idiličnome krajoliku, u dolini na južnim obroncima Langenberga kod Gubertala. Zbog specifičnosti rada, Institut je u kratko vrijeme postao glasovit, jer su u njemu spašeni spomenici svjetskih vrijednosti. Uloživši iskustva rijetkih poklonika umjetnosti, poklonjena je pažnja skupocjenom starom tekstilnom dobru od antike do naših dana.

Osim radionica i laboratorija postoji i izložbeni prostor u kojemu se svaki predmet nakon konzerviranja izlaže i tako postaje pristupačan posjetiteljima. Dragocjenosti se nakon konzerviranja vraćaju, a u Institutu ostaje bogata dokumentacija prikupljena u tijeku konzerviranja: bilježe se sva zapažanja, promjene i planovi.

Prema zamisli utemeljitelja g. Wenera Abegga, Institut je programiran kao umjetnički zavod s trostrukom svrhom. Prvotni cilj jest učiniti pristupačnim rijetkosti i dragocjenosti iz čitavoga svijeta. Budući da zbog današnjih ekoloških problema nema još pravoga rješenja za čuvanje umjetnina, Institut bi trebao pridonijeti čuvanju svjetske baštine, što je drugotni cilj Abegg-Stiftunga. Treća je svrha ostvarena u tom Institutu godine 1967., otkad se ovdje specijaliziraju mladi naraštaji, koji zatim svoja iskustva prenose u zavičaj. Glavni je poticaj bio prije 80-ak godina u Švedskoj gdje se spoznalo da se uobičajenim muzejskim uskladištenjem ne čini dobro lomljivim, krhkim i osjetljivim dragocjenostima, te se počelo klasificirati prema vrsti i načinu, te njegovati i čistiti prema domaćim običajima, prirodnim i načinima. Tako se najprije u nordijskim zemljama razvila suvremena metoda konzerviranja.

Važan događaj za pažljivije čuvanje povijesnog tekstila bilo je otvaranje grobnice pape Klementa II. u katedrali u Bambergu. Preosjetljivi su nalazi bili pritom povjereni gđi Sigrid Muller-Chistensen, a stručnjaci u Münchenu posegli 1949. su za švedskim iskustvima obnove i konzerviranja takvih nalaza.²²

Godine 1955. u Münchenu je održan međunarodni simpozij s temom: "Sakralno ruho srednjeg vijeka". Povjesničari umjetnosti ustvrdili su da je to područje bilo posve zapušteno. Vidljiv znak pravih odluka u pravo vrijeme postao je Abegg-Stiftung u Riggisbergu. Postao je i zaštitni znak za sve krhko, ali i vrijedno i neponovljivo.

Od godine 1961. u njemu su prirodnim metodama i tehnikama spašene od propadanja, zatim i izložene javnosti tapiserije, mnoge su zastave sačuvane i uljepšane, bezbrojni su grobni nalazi postali i vrijedna dokumentacija. Tu je bila konzervirana i "Lanena knjiga" s pismom davnih Etruraca iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, a i brojna je profana i sakralna odjeća spašena, obnovljena i vraćena u prvotni, izvorni oblik.

Među relikvijama spomenimo čitav ormar s relikvijama u Liebfrauenkirche u Trieru poznate kao odjeća Majke Božje. U središtu je ormara haljina BDM, koja se u izvornim dokumentima spominje i kao tunika, a slična odjeća Majke Božje vidi se i u slikanim kronikama i brevijarima. Ta tunika-haljina odlikuje se vrlo tankim svilenim nitima, a nabori djeluju poput orgulja. Obnovljena je i koprena Majke Božje, koja se čuva u sakristiji kripe Sv. Franje Asiškoga u Asissu. Za nju se kaže da ju je na putu prema Damasku dobio Tomaso Orsini, a 1320. oporučno ju je ostavio ovom samostanu.²³

U Trieru se, prema predaji, čuva i Isusova nešivena haljina, koja je u prošleme stoljeću, kao i u proljeće godine 1996., također bila izlagana vjernicima na štovanje. Mnogi posjetitelji iz okolice Triera rado ističu svoju relikviju s dužnim štovanjem, kao i uz oprez glede autentičnosti.²⁴ Takvo je poštovanje bilo vidljivo i u postupku voditeljice konzervatorskog Tekstilnog odjela u Abegg-Stiftungu, kad je, dobila ponudu da istraži Torinsko platno, ali je izjavila da je to za nju prevelika svetinja.²⁵

²¹ Prije samog uvezivanja inventara: Dr. A. Ivandija, Riznica Zagrebačke katedrale, Tekstil, Zagreb, 1987, uz prilog dokumentacije o konzerviranju, dr. Ivandija je zabilježio: "Ova kazula kao tekstilni raritet iz XI. st. dana je na konzerviranje švicarskom međunarodno poznatom konzervatorskom zavodu ABEGG-STIFTUNG BERN, RIGGISBERG, SCHWEIZ g. 1987. Konzervacija je izvršena besplatno, samo pod uvjetom, da kazula bude izložena u Muzeju ustanove kroz par mjeseci, da se može pratiti uspjeh konzerviranja."

²² Mechtild Flury-Lemberg, Textilkonservierung im Dienste der Forschung, Schriften der Abegg-Stiftung, Bern, 1988. Ova su pisma izlazila pojedinačno za svaki obnovljeni predmet. Tako se radovi u procesu konzerviranja za Ladislavov plašt nalaze u brošuri: Vier mittelalterliche Glockenkaseln und ihre Konservierung. Prigodom 20. godišnjice postojanja Abegg-Stiftunga godine 1987., objelodanjena je monografija pod gornjim naslovom.

²³ Riznica zagrebačke katedrale posjeduje česticu koprene Majke Božje u svojem relikvijaru u obliku pokaznice s inventarskim brojem M5.

²⁴ Posjetitelji iz Triera osobno su tumačili rizničarki prigodom razgledavanja Ladislavova plašta.

²⁵ Dr. I. Mirnik je o tome usmeno svjedočio rizničarki.

²⁶ M. F. Lemberg, nav. dj.

²⁷ M. F. Lemberg, nav. dj.

Obnovljene su relikvije sv. Franje Asiškog - dva dosala, zavjese, koje se nalaze i u inventarima samostanskoga blaga iz 14. st. Iako je sv. Franjo svoju odjeću poklanjao siromasima, ipak se uspjela sačuvati, a gđa Flury mogla je pak obnoviti njegove tunike od prirodne vune, tamnosive, prirodne boje. Također su obnovljene i relikvije sv. Antuna Padovanskog, među kojima je i crvena, zvonolika kazula.

Pažnjom i intuicijom gđe Flury došlo se do novih spoznaja i otkrića pa su ovakve relikvije postale pravi dokument religiozno-redovničkog značenja.²⁶

PROCES KONZERVIRANJA LADISLAVOVA PLAŠTA (1986.-1988.)

U takav ambijent i s takvom pažnjom dopremljen je godine 1986. i zagrebački plašt kralja Ladislava. Dosadašnja iskustva oko obnove zvonolikih misnica djelatnike Abegg-Stiftunga dovode i do novih spoznanja, koje su bilježili i sa zanimanjem analizirali. Tijekom priprema za temeljitu konzervaciju zaključuju, da je kazula prigodom poklanjanja već bila skrojena u zvonoliku obliku. Kod takve prerade prednji je otvor ostao otvoren. Istodobno je bio ukrašen i zlatnom borbom: naprijed u stilu Querriegela, tj. zlatnim stupom s prečkom zapornicom, a na lednoj strani zlatnim dorzalnim križem te obrubom od istih zlatnih traka.

Prema malim ostacima svilene tkanine bilo je dovoljno dokaza koji potvrđuju rekonstrukciju plašta u kazulu. Plašt je imao polukružni kraj jedne sredovječne zvonolike misnice. Srednji dio obuhvaća 230 cm široku stazu, čija se osnova niti razvija paralelno sa stražnjom sredinom. Ovaj razvoj pokazuju samo fragmenti s pojedinim svinutim rubovima. Široka zlatna borta ukrašava izrez i sužava otvor plašta.

Gđa Flury uspoređuje Ladislavov plašt sa sačuvanim kraljevskim plaštem Filipa od Švapske (1198.-1208.), jer imaju sličnosti u načinu izrade. Zlatne borte kazule sv. Ladislava uokviruju otvor poput Filipova plašta.

Prerada plašta u zvonoliku misnicu imala je kao posljedicu promjenu oblika odijela, ali se ništa nije promijenilo u polukružnom obliku u prvotnom i konačnom značenju. Pri upotrebi kraljevskoga plašta prednja je strana imala glavno značenje, dok je preradom u misnicu ledna strana postala oglednom i zbog toga je zlatna borta bila premještana i oblikovana u dorzalni križ. Kod montaže upotrebljavan je crveni svileni konac od kojeg su bili vidljivi ostaci samo na dvama mjestima na prednjemu stupu. Pažljivim promatranjem gđa Flury i njezini suradnici zapazili su promjene prekranja i na svilenom materijalu.

Široka svilena staza bila je rezana uzduž stražnje sredine i oba su dijela izvučena jedan iz drugoga tako da modra svila doseže tik do ispod zlatnoga stupa. Na rubu prednjega stupa svila je dvostruka. Zlatna borta, širine 6,5 cm, ovdje je podvrnuta i učvršćena malim bodovima. Te borte i

razvoj konca pokazuju da su odrezane samo od prednjeg ruba plašta, budući da rubovi na lednoj sredini bez rupa pristaju jedan uz drugi.

Novododani su samo likovi kralja i kraljice, kao i sačuvani natpis, apliciran na svilu i podstavu, koji je morao biti dodan posljednji.

Promjene se odnose i na očuvanost. Posebno su vidljivi zahvati prigodom izlaganja plašta-kazule. Za Milenijsku izložbu u Budimpešti godine 1986. vidljive su različite tehnike šivenja. Zapaženi su fini, precizni bodovi kojim su pričvršćivani ostaci svile na plavu nalenu podstavu. Originalna je svila tada, sigurno, bila u beznadnome stanju. Slobodno viseće niti osnove spriječile su učvršćenje svilenog materijala i zbog toga su pomno odrezane. Ostaci su pak osobito sitnim bodovima uokolo obrubljeni. Samo na vanjskom rubu čvrstim je pamučnim koncem uzrokovano to da se materijal po rubu poderao i odijelio od lanene podstave, a ostali su samo mnogostruki laneni bodovi.

Prigodom izložbe u Zagrebu u muzeju za umjetnost i obrt godine 1971. popravci su se očito izvodili u najvećoj žurbi. Tada su se izrezale borte i svila s prednje strane i prenijeli radi "poljopšanja" na stražnju, lednu stranu. U lijevom, donjem dijelu ledne strane nedostaje velik komad podstave. Tom je prigodom podstava učvršćena na prednju stranu, djelomično s borbom, koja je bila odrezana i pokrivena, tako da je vidljiva strana pokazivala dio nutarnje strane prednje podstave.

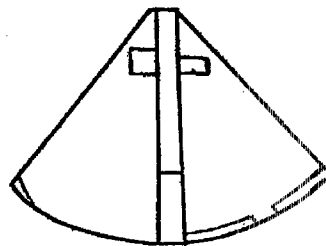
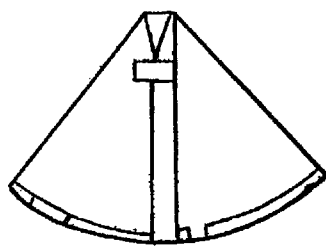
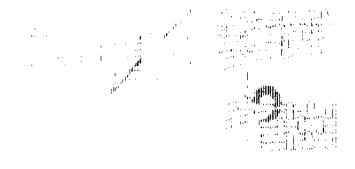
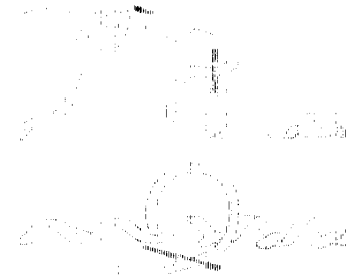
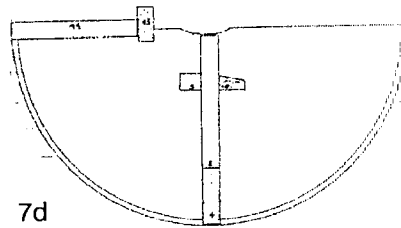
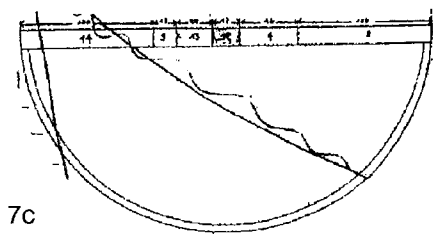
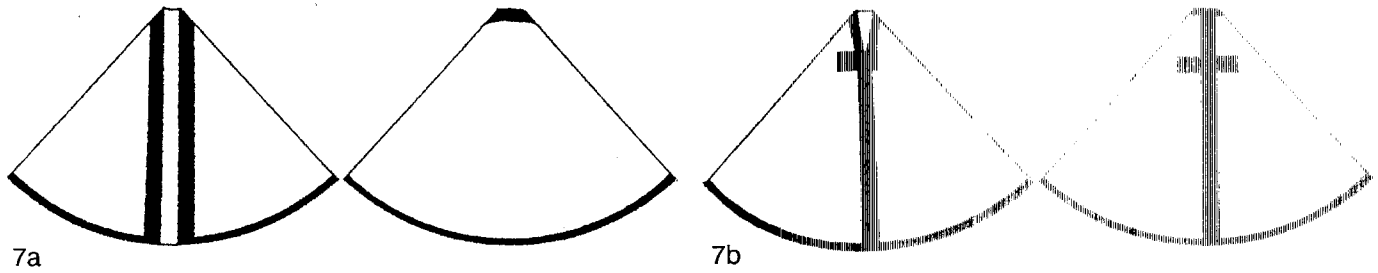
Analizom stanja, ostacima konca i fotografijom iz godine 1912. utvrđena je jednim znakom promjena opsega poduzeća godine 1971.

Sva ta zapažanja pomogla su pri rekonstrukciji izvornoga stanja i konzeraciji, pri čemu je osobita pažnja posvećena očuvanju originalnog materijala, posebice stoga što se premještana svila i borte iz godine 1971. morala vratiti u svoje prvotno stanje.

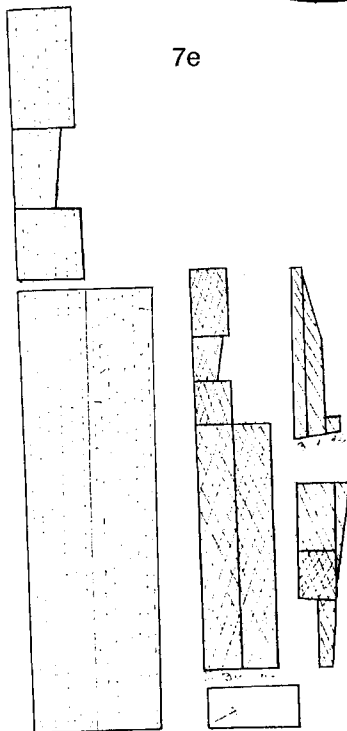
Da bi se spriječilo daljnje oštećivanje originalne svile, morali su izdvojiti i popravci iz godine 1896. Time je dobivena i jedna prednost, budući da se tako odvojeni, krhki, svileni materijal mogao temeljito očistiti nakon što se kazula s preostalim dijelovima mogla oprati. Ostaci svile pričvršćeni su zaštitnim kreplinom.

Sa stajališta konzerviranja bile su dvije mogućnosti zaštite kreplinom, i to s dodatnim pamučnim, obojanim materijalom, kao dodatak za izgubljeni materijal svile, ili bez njega. Takva su mjesta zatim popunjena odgovarajućim materijalom, jer takav dokument, koji se časti i kao relikvija i u budućnosti mora svjedočiti o svojem cjelokupnom izgledu, zaključila je gđa Mechtilda Flury-Lemberg, glavna voditeljica obnove.²⁷

Plašt-kazula, sa stalnim čvrstim metalnim stalkom i dodatnom nutarnjom podlogom, koja ističe obostrano zvonoliki oblik u veličini 150 cm visine, 305 cm promjera i 484 cm opsega, sada je dobio i svoj stalni

7e

- 7a. Položaj traka na Ladislavovom plaštu prije preuređenja u zvonoliku misnicu
 b. Položaj traka na Ladislavovom plaštu nakon što je preuređen u zvonoliku misnicu
 c. Prvotni položaj zlatnih traka na Ladislavovom plaštu
 d. Novi smještaj bori se Ladislavova plašta na obojiti kraj zvonolike kazule
 e. Način prekrajivanja zlatnih traka s plašta i kraj kazule s obzirom na prekrojenje dijelova
 8. Tehnika veza likova na zvonolikej kazuli.
 Nizanje zlatnih nit, tzv. Antegatenik.
 U "Opus Anglicanum" u 13. st. opisanjena tehnika pod nazivom "Methal-Hand Work"

postav u staklenoj vitrini u sakristiji-riznici, prema nacrtu konzervatora i kustosa zagrebačke katedrale dr. A. Ivandije. Metalni dio vitrine izradio je g. Luka Ivandija, a stolarske su radove izveli Stjepan i Damir Mesarić sa svojim radnicima.²⁸

Dojam ovakvog izgleda već je postao simbolom Zagrebačke nadbiskupije, također i detalji, kao što su i uzorci svile, koji postaju podloge i znanstvenih i umjetničkih djela.

Uzorci sa svile Ladislavova plašta slični su materijalu Wolfgangove zvonolike kazule iz katedrale u Regensburgu. Na njoj su ukrasni međuprostori na tkanini ispunjeni jednim od obaju heksagonalnih tipova. Na Wolfgangovoj kazuli nedostaje varijanta sa središnjim medaljonom i palminim cvatom.

Slične primjerke nalazimo zatim na tkaninama u Londonu i u Beču, od kojih londonska tkanina potječe iz Regensburga, dok je na primjercima u Beču vidljiva i treća varijanta šesterokuta.

Najsličniji primjeri pronađeni su prigodom konzerviranja tkaninom iz Bamberg, a i njezino datiranje u 11. st. odgovara razdoblju zvonolike kazule kralja Ladislava. Možda se i zbog toga i mjesto podrijetla njena veza smješta u ove prostore. No, brojnost benediktinskih samostana na hrvatskoj obali u to doba, te spomenuti likovi i oblik hrvatske krune otvaraju mogućnost da je mjesto izrade i na našim prostorima. Vjerujemo da će se ubrzo povijesna istraživanja i s tom temom.²⁹

Zvonoliki oblik kazule također je rijetkost, koji se, osim pojavom baroknoga kroja misnice, i pojmom "vestis" posve isključio iz upotrebe. Zvonolika, gotička, kazula razvila se iz romaničkoga oblika, a koji je bio prihvaćen i preuređen oblik odjeće bogatih Rimljana. Romanički se oblik u tijeku obreda, zbog funkcionalnosti te znakovitih pokreta ruku sve više skraćivao. No, i radi praktičnosti pri oblačenju, budući da su se romaničke i gotičke misnice "dogotavljale" na svećeniku neposredno prije pripreme za sv. misu.

Kazule zvonolika oblika među kakve se ubraja i naša zvonolika kazula iz Ladislavova plašta su stoga rijetkost. Iz 11. st. nalazimo takvu kazulu u Salzburgu pod nazivom "kazula sv. Vitala". Zelene je boje i izrađena je od samta, a ukrašena draguljima i zlatnim bortama. Oblačila se samo za izvanredne blagdane.³⁰

U Hildesheimu se nalazi zvonolika kazula biskupa Bernharda i čuva se u župnoj crkvi sv. Godeharda. Tamnomodra se boja pod utjecajem svjetla prelijeva u ljubičastu, a karakteristična je po svojim ukrasima.³¹

Zvonolika kazula iz 12. st. nalazi se u cistercitskom samostanu sv. Pavla u Lavanttalu. Ukrašena je poput plašta sv. Stjepana iz godine 1035., s likovima iz Starog i Novog zavjeta, ali i likovima domaćih svetaca i znamenitih ličnosti. Kvadratična polja na toj kazuli, te medaljoni po rubu kazule tvore oslikanu "kupolu", koje su se i kasnije počele i graditi i oslikavati u stilu pravoga plašta od tekstilnog materijala, isto kao što je pod

crkava i svećanih dvorana preuzeo motive sagova. Tako je, sakralni tekstilni fond postao njihov predložak izvođača velebnih arhitektonskih zdanja.

Pa i relikvije su se počele štovati na sličan način. Ranokršćanski grobovi mučenika, postali su mjesta molitve i okupljanja. U njihovoj su blizini htjeli počivati i ostali vjernici, pa su se tako stvarale polukružne, grobišne elesadre. Nad njima su se zidale prve bazilike u ranokršćanskome stilu, iz kojih se razvio romanički stil koji ima svoj uzor u Knjizi Otkrivenja sv. Ivana, a zatim su se razvijali i drugi stilovi.

Nakon Drugog vatikanskog sabora sakralno ruho, posebice misnica, poprima svećaniji kroj sve sličniji zvonolikoj misnici, koju nazivamo "boromejka". Njihov oblik svojom širinom, slobodnim linijama nabora daje posebno svečan izgled pri obredu.

²⁸ Kako se vitrina otvarala prigodom izložbe u Budimpešti godine 1992., ona je nakon povratka plašta usavršavana. Smanjena je za nekoliko centimetara, a metalni su dijelovi pojačani tako da staklo sa svake strane u svakom položaju može ostati stabilno. U Budimpeštu se vozio samo sa svojim drvenim postoljem u svjeom stalnom piramidnom postavu, dok se za jubilarnu izložbu "Sveti trag" godine 1994. u muzej Mimarur u Zagrebu vozio s vitrinom. No, staklo vitrine teško je više od 200 kg, tako da su dugačka stakla posebno dopremljena i montirana u sakristiji.

²⁹ Prof. Juranić, na dj. Rezultati najnovijih istraživanja na terenu i prigodni simpoziji.

³⁰ M. F. Lemberg, nav. dj.

³¹ F. Lemberg, nav. dj.

9. Krunidba sv. Ladislava, reprodukcija iz Szent Laszlo emelkezete, Budapest 1992.

10. Relikvija Sv. Ladislava, kraj 14. st., kapela stolne crkve, Győr

Lina Slavica Plukavec

RESTAURATION DER GLOCKENKASEL DES KONIGS LADISLAVUS, (XI Jhr.) SCHATZKAMMER DER AGRAMER KATHEDRALE

In der Schatzkammer der Kathedrale von Zagreb gibt es eine wertvolle Glockenkasel. Sie wurde aus einem Mantel König Ladislaus' gemacht. Im ältesten aufbewahrten Inventarbuch im Jahr 1394, Nr. 18 wird sie genannt: "ITEM INUENTA SUNT ORNAMENTA INFRA NOMINATIAM EXPRESSA ET PRIMO CASULA NIGRI DE PALIO SANCTI LADISLAI REGIS FACTA".

König Ladislaus übernahm seit 1089 für seine verwitwete Schwester Jelena die Regierungsgeschäfte von Kroatien und stiftete 1094. das Bistum Zagreb. Die Glockenkasel diente erstens als Messgewand. Auf der Rückseite wurde ein Goldkreuz aus Borten gemacht. Neu wurden damals aus Seiden und Goldfäden Figuren des hl. Ladislaus und seiner Schwester Jelena mit der Krone des kroatischen Herrschers gestickt, ähnlich wie wir in einem Fresco-Bild aus dem X. Jh. in der Heiligen Michael Kirche in Ston, auf der Halbinsel Pelješac sehen können. Seit der Heiligsprechung Ladislaus', wird sie als Reliquie verehrt. So wurde im 17. Jahrhundert im Altar des hl. Ladislaus in Zagreber Kathedrale aufbewahrt, wo sie erst im Jahr 1873. wieder entdeckt wurde. Als grosse Attraktion wurde sie in Budapest 1896. ausgestellt. Danach hat sie alle unsere grosse Begebenheiten in Kroatien begleitet. Im Jahr 1961. wurde sie in der Sakristei der Kathedrale ausgestellt, da im diesen Jahr ein Priesterseminar eröffnet wurde. Zur Zeit des Mariologi-

schen Kongresses in Zagreb und Marija Bistrica 1971., wurde sie mit der ganzen Schatz der Kathedrale im Kunstgewerbemuseum ausgestellt. Im Jahr 1983. wurde das gewesene Jesuitenkloster als Museum eingerichtet und mit der Schatzkammerausstellung wurde es eröffnet. Die Glockenkasel wurde zur Konservierung in Abegg-Stiftung in Riggisberg, in der Nahe von Bern, in der Schweiz gesammelt und dort wurde sie ganz erneuert unter der Leitung der Frau Mechthild Flury-Lemberg. Nach dieser Renovierung ist die Glockenkasel ständig in der Sakristei der Kathedrale ausgestellt und aufbewahrt.

Die Glockenkasel wurde so schön und erneuert das 900-jährige Jubiläum der Gründung des Zagreber Erzbistums erwartet. So war sie im Zentrum der Jubiläumsausstellung im Jahr 1994. ausgestellt. Zur Zeit der serbischen Aggression auf Kroatien, im Jahr 1991-1992 war die Glockenkasel auch in Budapest, im Nemzeti Museum, anlässlich des 800-jährigen Jubiläums der Heiligsprechung des heiligen Ladislaus ausgestellt.

Da das Jahr 1995. ein Gedenkjahr, 900 Jahre seit dem Tode des heiligen Ladislaus ist, möchten wir seine Reliquie, die Glockenkasel aus dem Mantel des heiligen Ladislaus erneuert und verschönert hier darstellen.